परे खयि परे रः तस्य च सः । पुंस्कोकिल इत्यादि । बहुव्रीहौ उरःप्रभृतित्वात् नित्यं कप् । स पुंस्का अपुंस्का इत्यादि ।

पुमनुजा स्त्री पुमांसमनुरुध्य जायते "अनौ कर्मणि" पा० (अनुपूर्वाज्जनेः कर्मगत्युपपदे डः स्यात्) अनु+जन–ड पुमांसमनुरुध्य जाता पुमनुजा" सि०कौ० । "इह जनिः सकर्मकः अनुरोधविशिष्टजननवृत्तित्वात्" तत्त्वकौ० पदान्तत्वेन अन्त्यलोपः । पुरुषानन्तरजातायां भगिन्याम् ।

पुमपत्य न० पुंरूपमपत्यम् । पुंरूपापत्ये अमरः ।

पुमाख्या स्त्री ६त० । १पुरुषसंज्ञायां पुमांसमाख्याति आ+ख्या–क । "जातिभेदाः पुमाख्याश्च" अमरोक्ते २पुरुषवाचकशब्दे पु० ।

पुमभ्रूमन् पु० ६त० । पुलिङ्गबहुत्वे अमरः ।

पुर अग्रगतौ तु०पर०सक० सेट् । पुरति अपोरीत् । [ङीप् ।

पुरःसर त्रि० पुरोऽग्रे सरति सृ–ट । अग्रगामिनि स्त्रियां

पुर न० पुर–अग्रगमने क । १गेहे २देहे पाटलिपुत्रे ३नगरभेदे ४कुसुमदलवृन्ते मेदि० ५नागरमुस्तायां रत्नमा० ६चर्मणि शब्दर० ७मटकोपरिमटके च विश्वः । ८बहुस्वामीशब्दव्यवहारस्थाने बहुकुटुम्बादियुक्ते प्रधानग्रामे न० स्त्री श्रीधरः । स्त्रीत्वे ङीप् । ९पीतभिण्टग्राम् अमरः धान्यादिचये १०राशौ ११गुग्गुलौ च पु० शब्दच० पृ–क । १२पूर्णे प्रचुरे त्रि० । नगरशब्दे ३९१६ पृ० पुरीशब्दे च द्रष्टव्यम् । पुरे वर्णनीयपदार्थाः कविकल्पलतायामुक्ता यथा "पुरे कुट्टमतोली च परिखातोरणध्वजाः । प्राकाराध्वपपारामवापीवेश्मग्रामतीर्थरी" ।

पुरग त्रि०पुरं गच्छति गम–ड । नगरगामिनि ततः कृत्याद्याः चतुरर्थ्यां कण् । पौरगीय तत्सम्बन्धिष्टदेशादौ । कोटरादि० वनशब्दे परे दीर्घः, कृतदीर्घात् परस्य वनस्य णत्वम् । पुरागवण नगरगतवने ।

पुरजित पु०पुरं त्रिपुरासुरं जितवान् जि–भूते क्विप् । १त्रिपुरारौ शिवे त्रिपुरघ्नशब्दे ३१७पृ०द्रष्टव्यम् २चन्द्रवंशजे नृपभेदे च "अजाऽथ पुरजित्सुतः" भाग०९ १३ १२श्लो० ।

पुरज्योतिस् पु० पुरं प्रचुरं ज्योतिरस्य । बह्वौ शब्दार्थके ।

पुरञ्जन पु०पुरं देहरूपमन्तर्जनयति जनि–णा० ख । क्षेत्रज्ञे जीवे "पुरुषं पुरञ्जनं विद्याद् यदव्यक्तात्मनः पुरम् । एकद्वित्रिचतुष्पादं बहुपादमपादकम्" भाग०४।२९। ४श्लो० १तदधिष्ठानरूपायां २बुद्धौ स्त्री ङीप् भाग०४।२५ २९ अध्याये पुरञ्जनोपाख्याने द्रष्टव्यम् ।

पुरञ्जय पु० ऋक्षेयुवंशजे सञ्जयपुत्रे १नृपभेदे हरिवं०३१अ० २सूर्यवंशजे काकुत्स्थे त्रिका० । "पुरञ्जयस्तस्य सुत इन्द्रवाह इतीरितः । काकुत्स्थ इति चाप्युक्तः" भाग० ९।६।१२ श्लो० ।

पुरट न०पुर–बा०अटन् । सुवर्णे "पुरटलताकूटस्थलविहङ्गमिथुनैः" भाग० ५ २ ५ "पुरटलता स्वर्णवल्ल्यः" श्रीधरः

पुरण पु० पृ–क्यु । समुद्रे उज्ज्वलदत्तः ।

पुरतटी स्त्री पुरस्य तटीव । क्षुद्रकुट्टे हारा० ।

पुरतस अव्य० पुर–अतसुच् । अग्रत इत्यर्थे अमरः ।

पुरद्वार न० ६त० । गोपुरे नगरप्रवेशद्वारे अमरः ।

पुरद्विष् पु० पुराणां मयनिर्मितानां नगरभेदानां दाहकत्वात् द्विट् द्विष–क्विप् ६त० । शिवे जटा० त्रिपुरघ्नशब्दे ३१७२पृ०

पुरन्दर पु० पुरः शत्रूणां दारयति "पूःसर्वयोर्दारिसहोः" पा खच् । "वाचंयमपुरन्दरौ" पा०नि० । १इन्द्रे अमरः । तस्य शत्रुपुरदारकत्वात् तथात्वम् । स च वैवस्वतमन्वन्तरे इन्द्रभेदः भाग०८ १३ २ द्रष्टव्यम् ३ऋग्वेदानन्तरे । ४विष्णौ "आदिदेवः पुरन्दरः" विष्णु न० । ५चक्रे (चर्ख) स्याते न० शब्दच० ६गङ्गायां स्त्री हारा० ।

पुरन्धि स्त्री द्वि०व० द्यावापृथिव्योः निघण्टुः । बहु दृष्टकालातं दधति पुरुधा बहुधा धीयते स्थाप्यते वा धा–कि पृषो० । २दृष्टकाभेदे यजु०१४।२ वेदटी० ३बहुबुद्धौ स्त्री "कल्पीवते कुरदतं पुरन्धिम्" ऋ० १।११६।७ पुरन्धिर्बहुधिरिति यास्कः पृषोदरादित्वात् पुरन्धिभावः । यद्वा पुरं पूरयितव्यं सर्वविषयजातमस्यां धीयतेऽवस्थाप्यत इति पुरन्धिर्बुद्धिः कर्मण्यधिकरणे चेति दधातेः किप्रत्ययः । "तत्पुरुषे कृति बहुलमिति" पा०बहुलवचनादलुक् इदं तु व्युत्पत्तिमात्रं वस्तुतः पृषोदरादिरेव" माधवभाष्यम् । पुरन्धिः अस्त्यस्य मतुप् "छन्दसीरः पा०मस्य वः पुरन्धिवत् ऋ०९७ २ ४ तद्युक्ते त्रि० ।

पुरन्धि(न्ध्री) पुरं गेहस्वजनं धारयति पालयति धृ–अच् ङीप् पृषो० वा ह्रस्वः । बहुकुटुम्बवत्याम्, पतिपुत्रवत्याञ्च स्त्रियां, "गृहेगृहे व्याप्तपुरन्ध्रिवर्गम्" कुमा० ।

पुरपाल पु० पुरं नगरं देहं वा पालयति पालि–अण् । १नगरपाले २देहपालके जीवे च ।

पुरभिद् पु० पुराणि त्रिपुरासुरपुराणि भिनत्ति–भिद–क्विप् । महादेवे शिवे हेमच० त्रिपुरघ्नशब्दे द्रष्टव्यम् । पुरभेदनादयोऽप्यत्र ।

पुरमथन पु० पुरं त्रिपुरासुरं मथ्नाति मथ–ल्यु । शिवे